

Křesťanská sociální etika, Jabok 2008

3. Protestantská sociální etika a alternativní teologické směry

Max Weber

- Max Weber – zakladatel moderní sociologie (1864-1920) zkoumal vliv náboženství na hospodářský a politický vývoj: Zatímco východní náboženství předurčují věřícího k pasivnímu postoji vůči vnějšímu světu a existujícím společenským podmínkám, v křesťanství je obsažen trvalý zápas proti hříchu, jenž může vést až k revoltě proti panujícímu řádu. Náboženští vůdcové (po vzoru Ježíše Krista) přicházejí s novou interpretací přijatých doktrín a stimulují tak změnu dosavadních mocenských struktur.
- V jeho době měli protestanti daleko větší podíl na kapitálovém vlastnictví než katolíci (nemluvě však o židech). Weber si proto položil otázku, zda je konfesní příslušnost následkem nebo příčinou ekonomických jevů. Objevil étos práce coby sebeúčelu, specifický pro ideologii přísných protestantských směrů: člověk je povinen zvětšovat svůj kapitál, a to pouze pro zisk sám, aniž by pak vydělané prostředky vydával na uspokojení svých životních potřeb.

Protestantská etika a duch kapitalismu

- Tento „duch kapitalismu“ vznikl jako učení Kalvínových následníků, jako snaha poněkud zmírnit tvrdost protestantského učení o predestinaci, které tvrdilo, že člověku je již od narození předurčeno, zda bude spasen či nikoliv, což způsobovalo úzkost a strach běžných věřících. Proto vznikl takový výklad predestinace, jenž považoval úspěch v povolání za její projev – takže věřící, aby dokázali sobě i ostatním, že jsou předurčeni ke spáse, se obrátili k dravému podnikání.
- V katolicismu byly investovány obrovské částky do umělecké výzdoby chrámů a šlechtických sídel, a tak zde vlastně neproduktivně leželo obrovské množství peněz. Protestantismus měl naopak k dispozici daleko více prostředků, které mohl investovat do rozvoje obchodu a podnikání.
- Protestantská etika zbavila hromadění peněz středověké stigmatizace a omezením spotřeby (askeze) podporovala systematickou akumulaci kapitálu. A tak podle Webera sloužila jako motivační základna rodícího se kapitalismu.

Kritika Weberovy teorie

- Podle Webera jsou oblastmi, kdy kapitalismus může nejlépe fungovat, pouze protestantské země. Pak následují katolická Evropa a Čína, v dalších zemích kapitalismus nebude fungovat pořádně nikdy (pravoslaví, hinduismus a zbytek světa). Kapitalismus se stává tedy jakýmsi darem pro vyvolené národy. Učení Maxe Webera a zvláště teze o potřebném návratu k protestantské etice se proto dnes stává doménou nejreakčnější pravice.
- Weber nevnímá dostatečně roli konzumu v moderním kapitalismu, byť v době jeho úmrtí (1920) byl tento ještě v plenkách. Dnes je to konzum, který je hlavním rysem kapitalismu, nikoli protestantská etika.
- Konfrontace s historickými fakty: kapitalismus se zároveň rozvíjel i v katolické Itálii nebo v židovském prostředí. Pro dnešek, je tedy použitelná měkkí varianta Weberovy teorie: protestantismus dal vzniknout (či alespoň výrazně přispěl ke vzniku) specifické a ve své době nejúspěšnější formě kapitalismu.
- Přecenění vlivu náboženství na obyčejného člověka.

Abraham Kuyper

- Nizozemský reformovaný teolog, politický myslitel a publicista (1837 - 1920)
- Koncept sfér suverenity: obnovení tradiční křesťanské myšlenky omezení státu a stanovení jeho nepřekročitelných limitů jak vůči individuálnímu svědomí, tak vůči společnosti a jejím konstitutivním prvkům (rodina, církev).

Princip subsidiarity

- Princip subsidiarity, který stojí v základech poválečného integračního úsilí v Evropě a který si často přivlastňuje katolická sociální nauka, má své novověké kořeny právě v díle reformovaného teologa Abrahama Kuypera. Je základem "občanské společnosti".
- Princip subsidiarity vychází z přesvědčení, že stát sám není původcem vší autority, je jen jednou z mnoha sfér vlivu - je nezbytný a blahodárný tam, kde je povolán, ale despotický a tyranský tam, kde překračuje meze své autority. Nejvyšší svrchovanost náleží Bohu samotnému a autorita pozemských institucí, struktur či sfér je odvozena a podřízena konečné autoritě Boží. Není žádná pozemská autorita, od níž by byla odvozována autorita ostatních sfér, každá z nich je autonomní ve své oblasti, každá z nich vydá počet Tomu, který jediný je svrchovaný.
- Osoby, postavené v autoritě uvnitř jednotlivých struktur, nejsou odpovědný státu, ale odpovídají přímo Bohu za způsob, jak užívají jim svěřenou autoritu. Stát plní úkoly veřejné služby až tehdy, není-li je schopné zajistit žádné jiné nižší společenství (rodina, církev, obec, region) a je-li zároveň plnění tohoto úkolu vskutku společensky žádoucí.
- Takto založená sociální etika umožňuje odmítnout jak individualismus, tak i kolektivismus.

Protestantská sociální etika

- Formuje se v konfrontaci se sociální otázkou v 19. stol. Odlišnosti od katolické:
- Otevřenost vůči moderně
- Pluralismus (absence katolického oficiálního učení)
- Směry:
 - Liberální: stát a společnost se v důsledku modernizace a sekularizace stávají vůči víře a církvi autonomními, což znemožňuje vznik samostatné křesťanské sociální etiky – zdůrazňuje se pouze individuální etická odpovědnost.
 - Christologický: snaha vyčíst z biblických výpovědí směrnice pro sociální a politické jednání – neúspěšná.
 - Teologie „řádů“: světské „řády“ (rodina, stát, vlastnictví...) tvoří autonomní oblast lidské odpovědnosti, do níž je třeba aplikovat základní etické principy podle konkrétních potřeb dané doby a situace (analogie „přirozeného práva“). Vychází z „nauky o dvou říších“ Martina Luthera.
 - Po 2. vatikánském koncilu se protestantské a katolické myšlenkové směry sbližují, rozvíjí se pluralistická křesťanská sociální etika, v níž rozdíly neprobíhají ani tak mezi konfesemi, jako spíše napříč konfesemi.

Arthur Rich (1910-1992)

- Švýcarský protestantský teolog, zakladatel Institutu pro sociální etiku na univerzitě v Curychu. Etika hospodářství (1984, 1990, česky 1994).
- Teorie etických maxim: vyplývají z ideálních kritérií – humanita z víry, naděje a lásky; samy jsou relativní, vycházejí z potřeb konkrétní situace.

■ Jakákoli smysluplně fungující ekonomika musí splňovat čtyři navzájem spjaté účely: základní (služebnost – uspokojovat základní lidské potřeby žít, růst, rozvíjet se), humánní, sociální a ekologický.

■ Souhlasí se systémem sociálně tržního hospodářství, státu v něm náleží tyto úkoly:

- 1. regulace řádu konkurence,
- 2. jeho doplnění sociálním a pracovně právním zajištěním,
- 3. globální řízení celkových hospodářských procesů v zájmu stability a zaměstnanosti,
- 4. rozvoj infrastruktury: vzdělání, doprava, výstavba měst apod.,
- 5. souhrn příkazů, zákazů a hospodářských podnětů k ochraně životního prostředí.”

Spolupráce mezi církvemi

■ Od roku 1970 vydávají evangelické církve v Německu společně s katolickou církví veřejná prohlášení k různým sociálně-etickým otázkám:

- 1970: Zákon státu a mravní řád
- 1979: Základní hodnoty a Boží přikázání
- 1985: Uvědomovat si odpovědnost za stvoření
- 1989: Bůh je přítelem života
- 1990: Transplantace orgánů
- 1991: Oprávněné nároky na spravedlivé vyrovnání
- 1995: Ke vztahu státu a církve se zřetelem k Evropské unii
- 1996: Umírání – celkový pohled na život
- 1997: Za budoucnost v solidaritě a spravedlnosti (Prohlášení Rady evangelické církve a Biskupské konference k hospodářské a sociální situaci v Německu)
- V ČR 2000: Pokoj a dobro (List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi)

Alternativní směry v teologii

■ V době 2. vat. koncilu se radikalizují sociálně-politické postoje některých teologů v otázkách, které oficiální katolická sociální nauka dostatečně neřeší (chudoba v rozvojovém světě, postavení žen, situace národnostních menšin, ekologická hrozba). To mělo po počáteční nedůvěře zpětný vliv na rozvoj oficiální církevní nauky.

■ V nových směrech se angažují teologové napříč církvemi.

■ Společný znak: pozemská realita jako východisko teologické reflexe (vedle Bible a tradice), pomoc rozvoji člověka ve všech jeho dimenzích jako její cíl – důraz na praxi.

■ Podnět: antropologický obrat 2. vatikánského koncilu

■ Současnost: vzájemný dialog mezi různými sociálně-etickými koncepcemi.

Politická teologie

■ Vychází z přesvědčení, že dosavadní angažovanost církve ve prospěch chudých je nedostatečná a že je třeba zasadit se o změnu politických struktur.

■ Hlavní idea: **vyvést teologii z uzavřeného kruhu teorie a dualismu k angažovanosti za zlepšení struktur tohoto světa.**

■ **J. B Metz**, navazuje na Karla Rahnera

■ **Jaký je vztah mezi spásou a kvalitou pozemského života?** Nové odpovědi proti dosavadnímu spiritualismu, eschatologismu a dualismu:

■ Ježíš je solidární s druhými, je Bohem živých a chce, abychom ho následovali – idea lásky (agapé) a služby. Dosud chápána především z hlediska osobní zásluhy pomáhajícího – tzv.

„dobrý skutek“ (bez milosti posvěcující nulová hodnota – vůbec se nebral v úvahu pomáhající čin jako takový), nyní také z hlediska hodnoty pomoci samotné.

- jde o jeden život, nedělitelný, hmotný i duchovní, časný i věčný (imanentní spiritualita)
- nespravedlivé politické struktury (chudoba, nesvoboda) brání člověku ve směřování k Bohu

Teologie osvobození

■ **Návaznost na politickou teologii:** přesvědčení, že i vnější (materiální) podmínky života člověka jsou důležité pro jeho spásu.

■ **Východisko:** zjištění, že **místní chudoba je změnitelná**, neboť její příčinou je jednak nespravedlivá společenská struktura místní, jednak bohatství prvního světa, tedy nespravedlivá společenská struktura světová. **Zásadní změna perspektivy:** dosud *assistencialismo* – systém almužny, pomáhání těm, kdo jsou v nejextrémnější nouzi, aniž by se řešily příčiny této nouze. Církev tím de facto podporuje stávající nespravedlivý systém. V teologii osvobození se naopak chudí stávají subjektem vlastního boje za změnu struktur.

■ **Osvobození je párový pojem se závislostí**, platí v nejširším smyslu: **úroveň politická** – osvobození politické (demokracie x totalitní režimy), **sociální** (změna struktur, aby byly spravedlivější v rozdělování bohatství); **psychologická** – osvobození osobní (od alkoholu a drog, konzumu atd.); **teologická** – **duchovní** (osvobození od zla, hříchu, věčného zavržení).

■ **Mnoho proudů**, v některých extrémních spolupráce s marxisty a přesvědčení o nutnosti třídního boje – tím se nejvíc nelíbila Římu. Málo důvěryhodně však působilo i to, že všechny podoby osvobození kladla na stejnou úroveň.

■ **Reakce Vatikánu:** Dokumenty Kongregace pro nauku víry 1984, 1986 (kard. Ratzinger) – první odmítnutí marxismu, druhý zdůraznění priority spásy v teologickém aspektu, osvobození psychologické a strukturální je až druhotné.

■ **Realita po třiceti letech:** vznik dalších teologií osvobození – černá, feministická, ekologická; **ovlivnění teologie jako celku** – už nelze myslet teologicky, aniž by se bral v úvahu rozměr osvobození.

Feministická teologie

■ Navazuje na sekulární feministické hnutí

■ **Východisko:** nespravedlnost vůči ženám i v současném světě, současná společnost je výrazně androgynní a patriarchální (výkonnost a racionalita – typické stránky muže – jsou více společensky ceněny; ženy pracují práce v zaměstnání i doma; mají nižší platy za stejnou práci než muži; v mnoha kulturách jsou i právně znevýhodněny – volební právo, vzdělání; masově rozšířené a nevidované domácí násilí...)

■ **Počátky feministické biblické kritiky:** konec 19. století v evangelickém prostředí USA; práci dvacetičlenné ženské komise vznikl dvousvazkový komentář k důležitým biblickým oddílům o ženách: *Woman's Bible*, 1895, 1898. Neexistuje „objektivní“ způsob, jak číst Bibli. Důležitým nástrojem poznání se stává vedle rozumu i intuice.

■ **Teologický princip:** rovnost muže a ženy (i přes patriarchální pojetí SZ), nové hledání tváře Boha, která je otcovská i mateřská, návrat k principu jin – jang.

■ **Specifický církevní problém:** postavení ženy v církvi, nerovnost zvláště v katolickém pojetí (nemožnost účasti na svěcení i na mocenských pozicích – příklad protestu u nás: Ludmila Javorová). 1956 – 1965 začaly protestantské církve připouštět ženy k církevním úřadům, v katolické církvi teoretické zrovnoprávnění ženy po koncilu (JP II. *Mulieris dignitatem* – nedosahuje úrovně současného teologického myšlení, spíše konzervativní, přiznává ženě hodnotu a specifické místo ve společnosti), v současnosti diskuse o diakonátu žen.

Černá teologie

- Teologie černého lidu, který žije v situaci segregace a omezení v rasistické bílé společnosti (USA, Karibská oblast, jižní Afrika).
- Historické souvislosti: v letech 1450-1870 bylo do Ameriky přivezeno z Afriky téměř 10 milionů černých otroků, v současnosti žije v USA více než 30 mil. černochů (10% obyvatelstva). Otroctví zrušeno 1863, pak období rasové segregace, plná občanská práva od r. 1964, po deseti letech občanských protestů vedených pastorem Martinem Lutherem Kingem (zavražděn 1968). Segregační myšlení však přetrvává dodnes.
- Vznik černé teologie 1969: James Cone - *Černá teologie a černá moc*; oficiální prohlášení na schůzi Národního výboru černých duchovních (NCBC) v Atlantě.
- Ústřední teze: Bůh je černý – nerozlišuje lidi podle barvy, naopak se ztotožňuje s postavením utlačovaných (analogie „opce pro chudé“ z teologie osvobození).

Ekologická teologie

- Navazuje na sekulární ekologické hnutí
- Východisko: ničení přírody jako globální problém.
- Teologický princip: proti dosavadnímu „Podmaňte si zemi“ (nepřímý důvod ničení přírody ze strany křesťanské kultury) nastupuje úcta ke stvoření, jehož autorem je Bůh (stejně tak podložená Biblií). Ten je zároveň mimo přírodu (transcendence) i uvnitř, jako duch, který všechno oživuje (imanence) = panenteismus. Vztah člověka k ostatním přírodním bytostem (rostlinám, živočichům) se stává vztahem dvou subjektů, nikoli subjektu k objektu, jak to bylo dosud chápáno. To je odstup od hierarchického chápání přírody (Bůh – člověk – živá – neživá) k síťovému (vzájemná závislost).
- J Moltmann: *Bůh ve stvoření* (1985); zmínky v mnoha dokumentech, zatím však žádná samostatná encyklika ani synod na celocírkevní úrovni.